

Suomalaisen viinapään arkea ja juhlaa

Juomistilanteet ja juomisen sosiaaliset merkitykset

Jussi Simpura

Suomalaiset ovat maailmalla ja erityisesti omassa keskuudessaan kuuluja huonosta viinapäästään. Viime vuosien suomalainen alkoholitutkimus on ollut kiinnostunut suomalaisesta humalasta myös kulttuuri-ilmionä eikä pelkästään rajuun kertajuomiseen liittyvien alkoholihaittojen alkujuurena (esim. Sulkunen 1980; Falk & Sulkunen 1981). Näin on rakkaaksi käynyt myytti viinapäästä kokenut uuden nousun, mutta samalla sen mainetta on käyty vesittämään. Pasi Falk puhuu ”Humalan historiassaan” (1983) humalasta ”rappeutuneena juhlanan”, ja Matti Virtanen (1982) on osoittanut tien suomalaisen humalan kesyttämiseksi. Puhe suomalaisesta viinapäästä kohottaa esiin suomalaisten juomisen huipentuman, sen juhlapuolen, vaikka ei aina niin loistokkaan. Tässä kirjoituksessa saa yhtä lailla huomiota suomalaisen juomisen arkinen puoli, se, mikä ei anna aihetta suuriin otsikoihin. Ovatko suomalaisen viinapään arki ja juhla eri maailmoja, vai hallitseeko yhtenäisen juomiskulttuuri myös juomisen arkisempia muotoja? Onko Suomen kansa yhtenä miehenä pitämässä yllä suomalaisen viinapään mainetta, vai onko elinolojen muutos johtanut eriytyneisiin juomistyyliihin erilaisissa väestöryhmissä? Näitä kysymyksiä käsittelemme vuoden 1976 juomatapatutkimuksen yhteydessä kerättyjä sanallisia juomiskertakuvauksia hyväksi käyttäen tutkimuksessani (Simpura 1983), jonka päätulokset esittelen tässä.

Tutkimustehtävä

Tutkimuksen kohteena olivat suomalaisten juomistilanteet ja ne sosiaaliset merkitykset, joita juomatapatutkimuksen vastaajien omin sanoin antamat juomiskertakuvaukset ilmensivät. Vaikka tutkimusaineisto on peräisin vain yhdeltä vuodelta, on taustalla ajatus juomistapojen muutoksesta ja sen kahdesta pää-

kantajasta: kulttuurista ja elinoloista. Juomisen sosiaaliset merkitykset tulkitaan kulttuurin piiriin kuuluviksi, ja niiden muutostahti oletetaan hitaammaksi kuin juomistilanteiden valikoiman muuttumisen tahti. Juomistilanteiden esiintymisen ajatellaan olevan välittömämmin yhteydessä elinoloihin: kaupungistumiseen, ajankäyttömahdollisuuksien ja kulutusmahdollisuuksien muutoksiin. Voitaisiin siis olettaa, että juomisen sosiaaliset merkitykset ovat samansisältöisiä eri väestöryhmissä ja eri juomistilanteissakin, jos on olemassa yhtenäinen, suomalaisen viinapään käsitteen ympärille rakentuva juomiskulttuuri. Samanaikaisesti on kuitenkin mahdollista, että juomistilanteiden valikoima ilmentää jakoa eriytyneisiin elämäntapoihin erilaisissa elinoloissa. Juomistilanteiden näkökulmasta kuvattuna perinteinen suomalainen juominen keskittyy erityisiin juomistilanteisiin, joissa juominen on keskeinen ja usein ainoa toiminto (vrt. Mäkelä 1970). Erityisiä juomistilanteita ovat esimerkiksi talkoot ja muut yhteisölliset juhlat. Moderni juominen taas ulottuu arkisempiinkin tilanteisiin, kuten arki- ja viikonloppuaterioihin tahi koti-iltoihin viikolla (vrt. Virtanen 1982).

Tutkimuksen tehtävänä on selvittää yhtenäisen suomalaisen juomiskulttuurin olemassaoloa ja luonnetta sekä kuvata elinolojen vaihtelun vaikutuksia juomistilanteiden esiintymiseen. Vaikka tutkimus koskeekin vain Suomea, on suomalaisten juomistapojen kuvaaminen myös esimerkkinä alkoholitutkimusta yleisesti kiinnostavasta ongelmasta: kulttuurin ja elinolojen suhteesta juomatapojen muutoksessa. Tämä tutkimus on pitkälle yritys soveltaa suomalaisen alkoholitutkimuksen, ja erityisesti Pekka Sulkusen, pohdintoja alkoholikulttuurista ja juomisen sosiaalisista merkityksistä empiiriseen, haastattelututkimuksessa kerättyyn aineistoon. Myös

niin sanottu elämäntapatutkimus (ks. esim. Roos & al. 1981) on vaikuttanut tutkimusasetelman muotoutumiseen.

Tutkimuksen kulku

Tutkimusasetelma on monimutkainen, ja sen toteutus empiirisen aineiston avulla on myös monivaiheinen prosessi. Prosessissa on viisi päävaihetta. Ensin tarkasteltiin juomistilanteita ja kehitettiin tilannetyypittely, jonka mukaan kaikki aineiston juomiskerrat luokiteltiin sanallisten kuvausten perusteella. Toisessa vaiheessa kuvattiin eri tilannetyyppeihin luokiteltujen juomiskertojen ominaisuuksia muiden tutkimuksessa kerättyjen tietojen — juotujen määrien ja lajien, juomispaikan, juomaseuran ja muiden tavanomaisten haastattelu- ja kyselytietojen — avulla. Kolmanneksi kehitettiin erityinen koodi, jonka mukaisesti analysoitiin sanallisten juomiskertakuvausten sisältö. Näin saatiin aineisto, joka kertoi, mitä seikkoja kuvauksissa oli mainittu. Tähän aineistoon sovellettiin numeerista ryhmittelymenetelmää, joka ryhmitteli maininnat muutamaan pääkategoriaan. Näitä pääkategorioita tulkittiin juomisen sosiaalisten merkitysten ilmentäjinä. Neljännessä vaiheessa tutkittiin eri mainintakategorioiden esiintymistä eri tilannetyypeissä: Keskeytyvätkö esimerkiksi saunakertojen kuvaukset oluen raikkauteen ja virkistävään vaikutukseen, koskisivatko taas vierailutilanteiden kuvaukset enemmän tilaisuuden tunnelmaa ja käytössääntöjä? Nämä neljä ensimmäistä vaihetta kohdistuivat tutkimusaineistoon yhtenä kokonaisuutena, erottelematta eri väestöryhmien juomiskertoja toisistaan. Viidennessä ja viimeisessä vaiheessa laajennettiin tarkastelu koskemaan eri väestöryhmiä, jotka valittiin niin, että ne edustaisivat erilaisia elinoloja ja myös eri vaiheita juomistapojen uudenaikaisutumisen prosessissa.

Tutkimusaineisto

Tutkimus perustuu vuoden 1976 juomatapatutkimuksen alkoholin käyttäjiksi määriteltyjen vastaajien juomiskertoihin: kunkin vastaajan viimeisimmästä juomiskerrasta oli käytettävissä sekä vastaajan omin sanoin

antama, haastattelijan muistiin merkitsemä lyhyt kuvaus että tavanomaisella lomaketekniikalla kerättyjä numerotietoja. Näitä juomiskertoja oli kaikkiaan 2 396. Alkoholin käyttäjiksi oli määritelty kaikki ne vastaajat, jotka olivat oman ilmoituksensa mukaan nauttineet ainakin jonkin verran jotakin alkoholijuomaa haastattelua edeltäneiden 12 kuukauden aikana. Aineistossa on mukana melkoinen joukko ”käytännöllisesti katsoen raittiita”, joilla oli vain muutama harva juomiskerta vuodessa. Jotta tuloksien voisi olettaa kuvaavan koko Suomen aikuisväestön vuotuisia juomiskertoja, käytettiin vastaajien ilmoittamaa juomistiheyttä painona taulukoita laadittaessa. Olenainen rajoitus tuloksissa on se, että haastattelut tehtiin lähes kokonaan syyskuussa, jolloin viimeisin juomiskerta todennäköisesti osuu alkusyksyyn tai loppukesään. Muina vuodenaikoina tyypilliset juomistilanteet, kuten uudenvuodenaatto, vappu ja juhannus, ovat aineistossa aliedustettuina, ja nekin, jotka näistä tilanteista ovat mukana, ovat alkoholia harvoin käyttävien raporttoimia. Vastaajat olivat iältään 15—69-vuotiaita.

Tutkimustulokset — sekä juomiskertojen luokittelu tilannetyypologian luokkiin että tilanteissa esiintyvien sosiaalisten merkitysten analysointi — nojaavat keskeisiltä osiltaan vastaajien omin sanoin antamiin juomiskertakuvauksiin. Useimmat kuvaukset olivat lyhyitä, alle kymmensanaisia, ja sisällöltään hyvin pelkistettyjä. Seuraavassa muutamia esimerkkejä:

Illalla lasi keskioletta, hm, hm, hm, . . .

Kun oli eläkkeen nostopäivä tulini mopolla Loimaalta ja oli vähän kylmä ja silloin tein vähän kuppia. Ja sitten seuraavana päivänä, kun siitä oli jäänyt. Yleensä se pullo kestää 2—3 päivää.

Ravintolassa käytiin ja porukassa ryypättiin. Eipä siinä sen kummempaa ollut. Tollainen normaali ravintolareissu.

Tulimme veljeni ja tämän vaimon kanssa katsomasta sisartani, joka oli joutunut edellisellä viikolla sairaalaan. Menimme sairaalasta tulon jälkeen minun luokseni. Valmistin sisäfileestä meille kolmelle aterian, jonka yhteydessä nautimme pulлон Côtes du Rhône -punaviiniä. Myöhemmin kahvin kanssa nautimme hiukan ulkomaanmatkalta tuomaani konjakkia.

Rintakipuun otin tuossa viime viikolla yhden lusikallisen vodkaa.

Viime lauantaina saunan jälkeen juotiin olutta.

Viime lauantaina. Avomiehellä synttärät ja kolmisen lasia viintä tuli juotua ja oksensin kuin onneton sitten yöllä.

Täällä kotona otettiin pieniä viime tiistaina, pojat sanoivat että en ollut humalassa juuri ollenkaan, hilpeetä oli.

Nämä esimerkit eivät kuvaa suomalaisten tyyppisimpiä juomistilanteita, vaan ne on tarkoitettu osoittamaan, minkälaiseen aineistoon tutkimus perustuu.

Juomistilanteiden tyypittely

Käytetty juomistilanteiden tyypittely lähtee yksinkertaisesta kahtiajaosta arkielämän tilanteisiin ja arkielämään kuulumattomiin tilanteisiin. Erottelu arkielämän tilanteiden ja muiden tilanteiden välillä viittaa lähinnä tilanteiden kuulumiseen normaaliin viikkorytmiin tahi siitä poikkeamiseen. Modernin juomistavan kertojen tulisi esiintyä useammin arkielämässä kuin sen ulkopuolella, perinteisen juomisen taas keskittyä arkielämästä poikkeaviin tilanteisiin. Muitakin perusteluita vaihtoehtoja tilannetyypologian kehittämiseksi on tarjolla. Tilanteita voidaan luokitella niiden yksityisyyden ja julkisuuden mukaan tai sen mukaan, missä määrin juomisessa tärkeät rituaaliset piirteet ovat niissä läsnä. Modernille elämänmuodolle on sanottu olevan ominaista elämän yksityistymisen, jossa eläminen keskittyy ydinperheen ja yksilön itsensä ympärille, kun taas perinteisessä elämänmuodossa tärkeillä tapahtumilla oli usein yhteisöllinen luonne. On myös esitetty, että uudenaikainen elämä kaupunkiympäristössä pilkkoutuu erillisiksi palasiksi — työ ja koti, työaika ja vapaa-aika näkyvimminä esimerkkeinä — jolloin siirtymät piiristä toiseen tarjoavat alkoholin käytölle uusia mahdollisuuksia tulla osoittamaan näitä siirtymiä: esimerkkinä Suomessa vielä harvinainen kotiintuloryyppy töistä tultaessa. Toisaalta myös monet perinteiset juomistilanteet ovat luonteeltaan rituaalisia ja seremoniaalisia: juominen häissä, juhannuksena, harjakaisissa ja niin edelleen. Sellaisen juomistilannetyypittelyn tekeminen, joka ottaisi huomioon nämä eri

näkökulmat ja olisi lisäksi sovellettavissa eri kulttuureissa, ei ole helppoa. Tässä tutkimuksessa kehitetty typologia on sekin nähtävä tutkimuksen perusasetelmaan ja Suomen alkoholikulttuuriin sovitettuna erityisratkaisuna.

Typologiassa on kaikkiaan 128 tilannetyyppeä, jotka on ryhmitetty 15 pääluokaksi. Pääluokat ja juomiskertojen määrällinen jakautuminen niihin käyvät ilmi taulukosta 1. Jokainen juomiskerta sijoitettiin vain yhteen tilannetyyppeihin, vaikka monasti olisi ollut syytä luokitella kertoja useampaan tyyppiin samanaikaisesti. Noin 10 prosenttia juomiskerroista jäi kahteen ”määrittelemättömien” tilanteiden pääluokkaan.

Tämän luokittelun mukaan noin puolet juomiskerroista on arkielämän piiriin kuuluvia, puolet taas tavanomaisesta elämänmenosta poikkeavia tilanteita. Tavallisin suomalaisten juomiskerta on ajanviettejuomista: illanistujaisia, ravintolassa käyntejä, huvitilaisuuksia ja vastaavia. Näitä on yksi viidestä juomiskerrasta. Noin kymmenesosan kaikista juomiskerroista kattaa kukin neljästä seuraavasta tyyppistä: tarkemmin määrittelemättömät arkielämän tilanteet, saunomiseen liittyvät kerrat, ateriat sekä monimuotoinen ”juominen juomisena”-kategoria, johon sisältyvät alkoholin käyttö lääkkeeksi, janojuomaksi tai päihteksi, kun tilanteen luonne ei muuten ole tärkeä. On huomattava, että esimerkiksi saunomista ja ateriointia voi esiintyä muihinkin luokkiin sijoitetuilla juomiskerroilla, kuten kesämökeille tehdyillä vierailuilla tai perhejuhlien yhteydessä. Mikään yksittäinen piirre ei yksin riitä määrittämään juomiskertaa johonkin luokkaan kuuluvaksi, vaan luokittelu perustuu aina sanallisen kuvauksen sisältämään kokonaisuuteen.

Tämän luokituksen mukaan valtaosa suomalaisten nauttimasta alkoholista käytetään erityisissä arkielämästä poikkeavissa juomistilanteissa (taulukko 1). Ajanvietetilanteet, muut ”sen kunniaksi” -tyyppiset juhlatilanteet ja ”juominen juomisena” kattavat puolet koko alkoholin kulutuksesta. Moderniin juomistapaan liittyvät tilanteet, kuten ateriat ja koti-illat, vastaavat vain pienestä osasta alkoholin kokonaiskulutusta.

Taulukko 1. Juomiskertojen jakautuminen tilannetyypeittäin ja eri tilanteiden osuus alkoholin kokonaiskulutuksesta

tilannetyyppi	kertojen lukumäärä (painottamaton)		juomistiheydellä painotettu kertojen lukumäärä		arvio vuotuisten juomiskertojen kokonaismäärästä (1 000 kertaa)	tilannetyypin osuus alkoholin kokonaiskulutuksesta (%)
	N	%	N	%		
arkielämän tilanteet	864	36,1	57 679	47,0	68 926	31
ateriat	87	3,6	11 048	9,0	13 202	2
koti-illat	170	7,1	9 015	7,3	10 773	7
saunakerrat	218	9,1	11 889	9,7	14 207	8
töistätulo	55	2,3	4 759	3,9	5 687	2
ulkona	80	3,3	3 206	2,6	3 831	3
työn lomassa	51	2,1	4 212	3,4	5 033	2
määrittelemätöntä arkielämää	203	8,5	13 350	10,9	16 192	8
muut kuin arkielämän tilanteet	1 464	61,1	62 255	50,7	74 395	65
vierailut	289	3,7	8 521	6,9	10 183	7
perhejuhlat	197	8,2	3 891	3,2	4 650	5
yleiset juhlapäivät	29	1,2	206	0,2	246	0
muut juhlat	261	10,9	9 481	7,7	11 329	11
viralliset tilaisuudet	65	2,7	3 934	3,2	4 701	3
ajanviettotilanteet	457	19,7	24 886	20,3	29 739	29
”juominen juomisena”	165	6,9	11 536	9,4	13 786	11
lääkekäyttö	127	5,3	8 206	6,7	9 806	5
määrittelemättömät tilanteet	68	2,8	2 861	2,3	3 419	4
kaikki	2 396	100,0	122 795	100,0	146 740	(100)

Juomiskertojen ominaisuuksia eri tilannetyypeissä

Tutkimalla juomiskertojen ominaisuuksia haluttiin selvittää, eroavatko eri tyypeihin kuuluvat juomiskerrat toisistaan tavanomaisessa juomistilanteiden kuvailussa käytetyiltä piirteiltään. Kävi ilmi, että luokituksessa käytetyn kahtiajaon (arkielämä—muut) asemesta olisi ollut paikallaan käyttää kolmijakoa: tilanteet, joissa alkoholia on nautittu nimenomaan juomaksi janoon tai ruokajuomana sen nestemäisyyden vuoksi tahi muuten sen aineksellisten vaikutusten vuoksi (ateriat, saunakerrat, ulkosalla tai ”juominen juomi-

sena”), tilanteet, joissa alkoholin nauttiminen on osa rituaalia (vierailut, perhejuhlat, viralliset tilanteet), ja tilanteet, joissa juominen tapahtuu ”huvin vuoksi” (koti-illat, tarkemmin määrittelemättömät arkielämän tilanteet ja ajanvietetilanteet). Kolmijaossa käytetyt nimitykset eivät viittaa juomisen yksilöllisiin syihin tai tavoitteisiin, vaan mieluummin niihin kollektiivisiin sosiaalisiin merkityksiin, joita alkoholin käyttöön liitetään.

Juomiskertojen ominaisuuksien tutkiminen on samalla tietysti myös lisäys tähänastisiin suomalaisten juomistapojen kuvauksiin. Tulokset osoittavat, ettei juomiskertojen jako luokkiin mekanistisesti esimerkiksi ajan, pai-

Taulukko 2. Eri tilanteissa tapahtuneiden juomiskertojen jakautuminen vastaajan veren alkoholipitoisuuden mukaan (% ao. tilannetyypin juomiskerroista, lukumäärät painotettu vastaajan juomistiheydellä)

tilannetyyppi	veren alkoholipitoisuus (‰)				keski- promille	N
	0—0,3	0,4—0,9	1,0—1,5	1,6—		
arkielämän tilanteet	67	19	8	6	0,5	854
ateriat	94	6	—	—	0,1	86
koti-illat	52	25	14	9	0,6	169
saunakerrat	58	24	8	10	0,6	214
töistätulo	57	28	14	1	0,4	55
ulkona	55	30	7	9	0,6	78
työn lomassa	66	20	8	6	0,4	51
määrittelemätöntä arkielämää	70	16	7	7	0,5	201
muut kuin arkielämän tilanteet	44	25	14	17	0,9	1 443
vierailut	57	24	14	6	0,5	284
perhejuhlat	46	23	17	15	1,0	195
yleiset juhlapäivät	22	32	12	35	1,3	29
muut juhlat	36	34	7	23	1,0	260
viralliset tilaisuudet	60	28	9	3	0,6	64
ajanviettotilanteet	38	24	20	18	1,0	452
"juominen juomisena"	52	21	6	20	0,8	159
lääkekäyttö	69	19	3	9	0,5	121
määrittelemättömät tilanteet	33	23	13	31	1,2	68
kaikki	55	23	11	12	0,7	2 365
viikkokerrat ¹	48	27	11	14	0,7	2 545

¹ "Tyypillistä syysviikkoa" koskevat tulokset.

Lähde: Simpura 1978.

kan ja juomisseuran mukaan vastaa tässä tutkimuksessa sovellettua "sisällöllistä" luokittelua. Juomistilanteet ovat enemmän kuin niitä kuvaavien piirteiden summa. Ei siis voida jyrkästi erottaa kotijuomista ravintolajuomisesta, yksin juomista seurassa tapahtuneesta alkoholin käytöstä tai viikolla tapahtuvaa alkoholin nauttimista viikonlopun kerroista, vaan on otettava huomioon myös muut tilanteen luonteeseen vaikuttavat seikat, jotka eivät aina ole edes ilmaistavissa yksinkertaisten kuvausmuuttujien avulla.

Otan tässä esille vain yhden lukuisista käsittelemistäni piirteistä: "suomalaista viinapäätä" kuvaavan humalakertojen osuuden

eri tilanteissa tapahtuneista juomiskerroista (taulukko 2).

Jos humalan rajana pidetään yhden promillen veren alkoholipitoisuutta, eivät humalakerrat ole enemmistönä yhdessäkään päättilannetyypissä. Yleiset juhlapäivät, joita aineistossa on kovin vähän, ovat rajuimman juomisen näyttämö. Ajanvietetilanteet ja muut juhlat ovat nekin johtaneet usein humalaan. Tulosten tärkein sanoma on kuitenkin toisensuuntainen: valtaosa juomiskerroista missä tahansa tilanteessa johtaa vain alhaiseen veren alkoholipitoisuuteen. Suomalaisen humalan uhmakas loisto jää käytännössä useimmiten kokematta, ja puhe juomisen

humalakeskeisyydestä tarkoittaa ennemmin sitä, mitä juomisesta luullaan, uskotaan ja ehkä toivotaankin, kuin sitä, mitä juominen todellisuudessa on. Totta kyllä, kun lasketaan humalakerroilla nautitun alkoholin osuus kokonaiskulutuksesta, saadaan juominen näyttämään humalakeskeiseltä. Tämän tutkimuksen tulokset tuovat kuitenkin esiin asian toisen puolen: kuuluisa suomalainen juominen on useammin mielikuvituksen tulosta jälkipuheissa kuin arjen todellisuutta. On vaarallista puhua tyypillisestä suomalaisesta juomisesta, kun juominen osoittautuu monimuotoiseksi ilmiöksi kuten tässä tutkimuksessa. Perinteistä käsitystä on kuitenkin syytä tarkistaa. Kaikissa kansankerroksissa yleinen ja siinä mielessä tyypillinen suomalainen juomiskerta ei ole kolmen koskiksen känni vaan puolison kanssa jaettu pullollinen olutta lauantai-iltana saunan jälkeen lottotuloksia odottaessa!

On väitetty, että uudenaikaistumisen myötä alkoholin käyttö olisi Suomessakin arkistumassa. Muutoksen suunnasta ja nopeudesta on vaikea tehdä päätelmiä yhden ainoan vuoden tietojen perusteella. Kannattaa kuitenkin huomata, että arkistuminen on suhteellista eikä suinkaan tarkoita sitä, että alkoholin käyttö olisi jokapäiväistä. Juomistiheys oli vuonna 1976 keskimäärin kerran viikossa, ja hyvän kuvan siitä, kuinka kaukana todellisesta jokapäiväistymisestä ollaan, antavat tiedot juomiskertojen ja ei-juomiskertojen osuuksista eräitten tilanteiden esiintymisistä. Karkeasti arvioiden ehkä vain yksi seitsemästä saunomiskerrasta oli myös alkoholin nauttimiskerta; yleisen uskomuksen mukaan kuitenkin saunominen, jos mikään, on sopiva tilanne oluen nauttimiseen. Samaten käy ilmi, että suomalaisille kertyy vuodessa keskimäärin vain noin neljä sellaista normaaliin elämänmenoon kuuluvaa ateriaa, joiden yhteydessä nautitaan alkoholia. Eri asia kokonaan on, että suomalaisten alkoholin käyttö muuten näyttää lattealta, arkipäiväiseltä ja jopa tylsältä, kun juomiskertakuvauksia tutkii.

Sanallisten juomiskertakuvausten sisältö ja juomisen sosiaaliset merkitykset

Sanallisten juomiskertakuvausten sisältö

vahvistaa sen käsityksen, että suomalainen viinapää on kulttuuriin kuuluva uskomus mieluummin kuin mitattavissa oleva toiminta lopputuloksineen. Jo ensi silmäyksellä kiinnitti huomiota juomiskertakuvausten keskittyminen itse juomaan ja sen ominaisuuksiin, kun taas juoman vaikutuksista, juomisen seurauksista, juomistilanteen tunnelmasta ja tapahtumista oli vähänlaisesti mainintoja. Juoman ominaisuuksien lisäksi muu juomistilanteesta kerrottu oli lähinnä ajan, paikan ja seuran täsmentämistä, siis tilanteen ulkoisiin,

Taulukko 3. Sanallisten kuvausten sisältämien mainintojen jakautuminen ryhmittelyanalyysin tuottamiin merkitysryhmiin

merkitysryhmä	mainintoja N	% kaikista maininnoista	
1. juominen juomisena (27 mainintaluokkaa)	4 396	32,3	} Pääryhmä 1: juominen
2. satunnainen juominen (16 luokkaa)	2 168	15,9	
3. kulinaariset seikat (11 luokkaa)	178	1,3	} Pääryhmä 2: tapakäyttäytyminen
4. lääkekäyttö (13 luokkaa)	446	3,3	
5. tottumukset ja rituaalit (21 luokkaa)	991	7,3	
6. sosiaalinen vuorovaikutus (34 luokkaa)	3 068	22,5	} Pääryhmä 3: vuorovaikutus
7. vapaa-aika (23 luokkaa)	1 837	13,5	
8. juopottelu (9 luokkaa)	363	2,7	
määrittelemätön (4 luokkaa)	168	1,2	
mainintoja kaikkiaan	13 840	100,0	

fyysisiin ominaisuuksiin keskittyvää. Jotta saataisiin tietää, minkälaiset maininnat esiintyvät usein yhdessä ja mahdollisesti ilmentävät samoja sosiaalisia merkityksiä, käytettiin tilastollista ryhmittelyanalyysia. Sen tulosten mukaan sanallisissa kuvauksissa havaitut maininnat jakautuivat kahdeksaan pääryhmään (taulukko 3). Kaksi ensimmäistä ryhmää, jotka lähinnä sisälsivät juoman aineellisia ominaisuuksia koskevia mainintoja, kattoivat lähes puolet kaikista maininnoista. Muita tärkeitä mainintaryhmiä olivat sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja vapaa-aikaan liittyvät maininnat, joita oli yhteensä runsas kolmannes kaikista. Mainintaryhmät näyttivät muodostavan kolme pääryhmää: maininnat ”juomisesta juomisena”, juomiseen tapana ja käyttäytymismuotona liittyvät maininnat sekä vuorovaikutukseen liittyvät maininnat. Kun tulosta tulkittiin Pekka Sulkusen (1980) esittämien juomisen sosiaalisten merkitysten perusteella, oli kahdella jälkimmäisellä pääryhmällä vastineensa Sulkusen ostensiivisissä ja integroivissa merkityksissä. Kolmas instrumentaalisten merkitysten kategoria, identifioivat merkitykset, ei tullut esiin mainintojen ryhmittelyssä. Sen sijaan suomalaisen juomisen keskeisten kulttuuripiirteiden kannalta tärkeä myyttiseen humalaan liittyvien merkitysten ryhmä on tuskin suoraviivaisesti yhdistettävissä juomiseen juomisena keskittyviin mainintoihin. Jo määritelmänsä mukaankin myyttiset merkitykset ovat sellaisia, ettei niitä voi tiedostettuina mainintoina havaita. Voisi tietysti olettaa, että juoman aineellisiin ominaisuuksiin liittyvät maininnat ovat jonkinlainen valeasu juomisen myyttisille merkityksille. Tämä tulkinta osoittautui kuitenkin täysin virheelliseksi. On kuitenkin muistettava tiedonkeruutilanne ja sen mahdollinen vaikutus sanallisten kuvausten sisältöön: Alkoholin kulutustutkimuksessa, jossa haastattelija vielä saatetaan käsittää esivallan edustajaksi, saadaan helposti kuvauksia, jotka keskittyvät juomaan ja juomistilanteen ulkoisiin ominaisuuksiin. Jos samoja tilanteita kuvattaisiin työpaikalla tai naapurille pihalla, voisi sisältökin olla toinen.

Suomalainen alkoholikulttuuri ei ole niin yksiulotteinen, kuin käsitys erityisestä suomalaisesta viinapäästä antaisi ymmärtää. Eri

tilanteilla on niille ominainen mainintojen profiili, ja juomisella on erilainen sosiaalisten merkitysten kirjo eri tilanteissa.

Juoman aineellisiin ominaisuuksiin keskittyvien mainintojen voimakkain esiintyminen osuu niihin juomistilanteisiin, joissa humalakerrojen osuus oli alhainen, eli aterioihin, töistätuloon ja saunomisiin. Valepukuoletus ei siis pidä todellakaan paikkaansa, vaan maininnat juomisesta juomisena myös tarkoittavat sitä. Mainintojenkin perusteella näyttää siltä, että jako ”juomis-”, tapa- ja huvijuomiseen on perusteltavissa. Tapajuomista edustavat ne juomistilannetyypit, jotka ovat korkealla rituaalisten mainintojen ryhmässä, huvijuomista ne, joissa ”ryyppäämiseen” liittyvät maininnat ovat yleisempiä kuin muissa ryhmissä, ja ”juomisjuomista” ne, jotka sijoittuvat korkealle aineellisten ominaisuuksien mainintaryhmässä.

Tilanteet ja merkitykset eri väestöryhmissä

Suomalaisen juomiskulttuurin yhtenäisyyttä sekä perinteisen ja modernin juomistavan esiintymistä tutkittiin myös vertailemalla eri väestöryhmiä keskenään toisaalta taulukoimalla juomiskertojen jakautumista eri tilannetyyppeihin (taulukko 4), toisaalta vertailemalla eri väestöryhmien tuottamien sanallisten kuvausten sisältöjä.

Tässä esimerkkitaulukossa on väestöryhmien muodostamisen perusteiksi valittu sukupuoli, ikä ja juomistiheys. Iän perusteella vastaajat on jaettu Pekka Sulkusen esittämiin kahteen sukupolveen: ennen sotia syntyneiden ”kuivaan sukupolveen” ja sen jälkeen syntyneeseen ”märkään sukupolveen” (vrt. Sulkunen 1980). Sulkunen olettaa suhtautumisen alkoholin käyttöön muuttuneen olennaisesti näiden kahden sukupolven välillä. Juomistiheyden mukaan on niin ikään jaettu vastaajat kahteen ryhmään, usein ja harvoin juoviin, jolloin ”usein” tarkoittaa useutta suhteessa suomalaisten keskimääräiseen juomistiheyteen. Taulukon 4 ”usein juovat” ovat niitä, jotka juovat kerran viikossa tai useammin. Raja on sikäli sopiva Suomen oloihin, että eräänlainen vedenjakaja suhtautumisessa alkoholiin voisi olla juuri viikoittaisen saunoluen nauttiminen. Ne, jotka juovat kerran

Taulukko 4. Juomiskertojen jakautuminen tilannetyypeittäin sukupolven, sukupuolen ja juomistiheyden mukaan muodostetuissa väestöryhmissä (% ao. väestöryhmän kerroista, lukumäärät painotettu juomistiheydellä)

tilannetyyppi	"märkä sukupolvi" ²				"kuiva sukupolvi" ²				kaikki
	miehet		naiset		miehet		naiset		
	usein ³ juovat	harvoin ³ juovat	usein juovat	harvoin juovat	usein juovat	harvoin juovat	usein juovat	harvoin juovat	
arkielämän tilanteet	<u>44</u>	<u>30</u>	<u>44</u>	<u>28</u>	<u>52</u>	<u>38</u>	<u>61</u>	<u>35</u>	<u>47</u>
ateriat	7	—	8	12	2	19	4	9	
koti-illat	6	6	10	10	4	11	15	9	7
saunakerrat	6	8	10	7	11	9	8	8	10
töistätulo	9	1	2	1	4	3	6	1	4
ulkona	5	1	3	3	3	3	1	4	3
työn lomassa	4	3	4	0	4	4	1	2	3
määrittelemätöntä arkielämää	11	11	7	6	14	6	10	7	11
muut kuin arkielämän tilanteet	<u>51</u>	<u>68</u>	<u>54</u>	<u>68</u>	<u>47</u>	<u>57</u>	<u>36</u>	<u>63</u>	<u>51</u>
vierailut	5	10	10	12	4	14	10	18	7
perhejuhlat	2	4	4	10	2	8	2	12	3
yleiset juhlapäivät	—	1	—	2	—	1	—	1	0
muut juhlat	9	16	6	8	6	11	7	8	8
viralliset tilaisuudet	2	3	1	1	5	5	0	4	3
ajanviettotilanteet	27	29	27	32	12	10	11	12	20
"juominen juomisena"	5	3	5	3	18	9	5	9	9
lääkekäyttö	4	1	4	3	12	7	5	9	7
määrittelemättömät tilanteet	<u>3</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>1</u>	<u>4</u>	<u>2</u>	<u>2</u>	<u>2</u>
tilanteiden lukumäärä (painottamaton)	<u>369</u>	<u>230</u>	<u>215</u>	<u>370</u>	<u>321</u>	<u>334</u>	<u>112</u>	<u>445</u>	<u>2 396</u>
vuotuisten juomiskertojen määrä ¹ (miljoonaa)	<u>46</u>	<u>4</u>	<u>21</u>	<u>6</u>	<u>48</u>	<u>5</u>	<u>13</u>	<u>5</u>	<u>147</u>

¹ Luvut saatu kertomalla juomistiheyksillä painotetut kertamäärät otantasuhteeseen perustuvalla estimointikertoimella.

² "Kuiva sukupolvi": syntyneet 1906—1938. "Märkä sukupolvi": syntyneet 1939—1960.

³ Usein juovat: kerran viikossa tai useammin. Harvoin juovat: harvemmin kuin kerran viikossa.

viikossa tai useammin, nauttinevat myös saunaoluensa säännöllisesti. Muut taas juonevat etupäässä satunnaisissa juomistilanteissa.

Nuoremman, märän sukupolven keskuudessa juomistilannejakaumat vaihtelevat vähemmän kuin kuivan sukupolven. Harvoin juovat naiset keskittävät alkoholin nauttimisensa arkielämästä poikkeaviin tilanteisiin, ja myös vanhemman ikäryhmän miehet tekevät

niin. Naisten alkoholin käyttö tapahtuu suhteellisen usein perheeseen liittyvissä tilanteissa (koti-illat, saunominen, vierailut). Vanhemman ikäryhmän usein juovilla miehillä on huomattavan paljon lääkekäyttötilanteita, ja saman ikäryhmän harvoin juovilla miehillä taas paljon virallisia juomistilanteita. Tilannejakaumissa esiintyvät vaihtelut eivät näytä kovin systemaattisilta tämän taulukon

mukaisten väestöryhmien välillä. Helpommin tulkittavia tuloksia saatiin, kun väestöryhmät muodostettiin vastaajan ammattiaseman ja ammatissa toimimisen mukaan. Molemmat ääripäät — johtavassa asemassa olevat sekä ammatissa toimimattomat — suosivat juomista muualla kuin arkielämän tilanteissa; johtajilla tärkein tilannetyyppi oli viralliset juomistilanteet, ammatissa toimimattomilla taas ”juominen juomisena” ja erityisesti lääkekäyttökerrat. Näyttää siltä, että juomistilanteiden valikoima on kiinteässä yhteydessä elinoloihin ja kunkin ihmisen asemaan ja elämäntilanteeseen, mutta myös ikä ja erityisesti juomistiheys ovat tärkeitä.

Oletus, että moderni juominen keskittyisi arkielämän tilanteisiin, ei saa juuri vahvistusta näistä tuloksista, jos oletetaan lisäksi, että uudenaikainen juomistapa olisi nimenomaan nuorille väestöryhmille ominainen. Taaskin on vaikea tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä yhden ainoan ajankohdan tietojen perusteella, kun iän, sukupolven ja ajanjakson erityispiirteiden vaikutuksia ei pystytä erottamaan toisistaan. Toinen tapa etsiä perinteistä ja uudenaikaista juomista on tutkia, ovatko eri juomistilanteiden kuvauksissa esiintyvät maininnat erilaisia eri väestöryhmissä. Jos jokin juomistilanne tulkitaan kaikissa väestöryhmissä samalla tavalla, voitaisiin sitä pitää kulttuurissa vakiintuneena ja ehkä perinteistä juomista edustavana. Jos taas jonkin tilanteen kuvauksissa esiintyvät maininnat ovat kovin erilaisia eri väestöryhmissä, voidaan tällaista juomistilannetta pitää muutosvaiheessa olevana: siinä esiintyy sekä modernin että perinteisen merkitysjärjestelmän piirteitä. Vertailemalla eri väestöryhmien juomiskertakuvauksia tässä tarkoituksessa löydettiinkin sekä vakiintuneita että muutosvaiheessa olevia tilanteita. Vakiintuneita tilanteita ovat ajanvietetilanteet ja vierailut, muutosvaiheessa olevia ateriat ja koti-illat. Jälkimmäisistä näyttäisi siis olevan löydettävissä tämänhetkisen juomistapojen muutoksen ydin.

”Suomalaisen juomistavan” olemassaolo ja muutossuunnat

Juomiskulttuurin yhtenäisyys tuli kyseen-

alaiseksi monessakin suhteessa: suomalainen viinapää on enemmän kuvitelmaa kuin käytäntöä, juomisen tavat vaihtelevat suuresti tilanteesta toiseen, juomistilanteiden valikoima on erilainen eri väestöryhmissä, ja sama tilanne voidaan tulkita eri tavoin eri väestöryhmissä. Saattaa tietysti olla mahdollista, että verrattaessa tämän tutkimuksen tuloksia muualla maailmassa tehtyihin samankaltaisiin tutkimuksiin suomalaisten juomistavat näyttäisivätkin omaleimaisilta ja yhtenäisiltä. Juomistilanteita koskevaa vertailukelpoista tutkimusta ei tällä hetkellä ole kuitenkaan olemassa muualta. Tämän tutkimuksen mukaan suomalaisten alkoholinkäyttötavat vaihtelevat niin paljon, että on kyseenalaista, voidaanko lainkaan puhua ”suomalaisesta juomistavasta”. Samantapaisia epäilyksiä kulttuurille tyypillisen juomistavan yhtenäisyydestä on esitetty eräissä tuoreissa Yhdysvalloissa tehdyssä tutkimuksessa (Kilty 1983).

Juomiskertojen todellisuus poikkeaa useimmiten jyrkästi yleisistä uskomuksista, mikä osoittaa, että käytännön toiminnat ja kulttuuri ja siihen sisältyvien uskomusten maailma ovat jossakin määrin erillisiä. Kuuluisa suomalainen humala varmasti elää kulttuurimme uskomuksena, vaikkei sitä useinkaan tapaa suomalaisten juomiskerroista. Voidaan tietysti myös väittää, että tilastollinen tutkimus antaa vääristyneen kuvan todellisuudesta. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa kaikki alkoholin nauttimiskerrat on käsitelty samarvoisina, vaikka on selvää, että läheskään kaikki niistä eivät ole ”juomiskertoja” sanan varsinaisessa mielessä eivätkä myöskään yhtä lailla merkityksellisiä juomiskulttuurin kokonaisuuden kannalta. Tilastollisen tutkimuksen ongelmaksi jääkin pyrkimys kaiken kattavuuteen, joka tuottaa laskennallisesti oikeita, mutta sisällöllisesti mahdollisesti harhaisia tuloksia.

Lopuksi vielä tutkimuksen antamiin vihjeisiin perustuva arvaus suomalaisten alkoholinkäyttötapojen muutossuunnasta. Perinteinen suomalainen juomiskulttuuri on käsitelty yksiuolotteiseksi akselilla humala—ei-humala liikkuvaksi, ja sen myötä alkoholin käyttö on nähty ensisijaisesti moraalien ja järjestyksen, ja myöhemmin myös terveyden, ongelmana.

Nyt on mahdollista, että alkoholin käyttö on saamassa uuden ulottuvuuden suomalaistenkin mielissä. Siitä on tulossa entistä enemmän tapakulttuurin alueelle kuuluva ilmiö: toiminta, jolla ilmaistaan hyvän maun, tyylin, käytöstapojen ja muodin tuntemusta ja hallintaa. Jos näin on käymässä, on esimerkiksi alkoholipolitiikasta ja alkoholivalistuksesta käytävässä keskustelussa vaikea pitää esillä pelkästään juomisen humalakeskeisyyteen ja rajun kertajuomisen seurauksiin keskittyviä näkökohtia. Alkoholin kokonaiskulutuksen säätelyn tarpeellisuutta tämä kehitys ei vielä tee kyseenalaiseksi, sillä siinä on kysymys kulutustason ja kulutusjakauman muodon välisestä yhteydestä, johon hahmottelemani juomistapojen muutos ei välttämättä vaikuta.

Kirjallisuus

Falk, Pasi: Humalan historia. Julkaisematon lisensointityö. Helsingin yliopiston sosiologian laitos. Helsinki 1983

Falk, Pasi & Sulkunen, Pekka: Kulttuuri, alkoholi ja alkoholikulttuuri. *Alkoholipolitiikka* 46 (1981):6, 314—320

Kilty, K.M.: Styles of drinking and types of drinkers. *Journal of Studies on Alcohol* 44 (1983):5, 797—816

Mäkelä, Klaus: Juomiskertojen useus nautittujen juomien ja määrän mukaan ennen ja jälkeen lainuudistuksen. *Alkoholipolitiikka* 35 (1970):5, 246—255

Roos, J.-P. & Ahponen, Pirkkoliisa & Järvelä-Hartikainen, Marja & Kortteinen, Matti & Roos, Barbara: Elämäntavan muutoksen tutkimusprojektin loppuraportti. Helsingin yliopisto & Suomen Akatemia. Elämäntavan muutoksen tutkimusprojekti. Julkaisuja nro 12, 1981

Simpura, Jussi: Drinking contexts and social meanings of drinking. A study with Finnish drinking occasions. *Alkoholitutkimussäätiö*. Jyväskylä 1983

Sulkunen, Pekka: Alkoholin kulutus ja elinolojen muutos toisen maailmansodan jälkeen. *Sosiaalipolitiikka* 1980 (toim. Jorma Sipilä), s. 127—169. Sosiaalipoliittinen yhdistys. Vammala 1980

Virtanen, Matti: Änkyrä, tuiske, huppeli. Muuttuva suomalainen humala. WSOY. Helsinki 1982.

English Summary

Jussi Simpura: Suomalaisen viinapään arkea ja juhlaa. Juomistilanteet ja juomisen sosiaaliset merkitykset (Festivity and Weekly Routine in Finnish Boozing. Drinking Contexts and Social Meanings of Drinking)

This article summarizes the findings of a thesis (Simpura 1983¹) that researches the impacts of culture and living conditions on the prevalence of drinking contexts and social meanings of drinking. The study material is comprised of descriptions of the most recent drinking occasions of nearly two and a half thousand Finnish depicted in their own words. Descriptions of drinking occasions were classified according to the nature of the drinking context, and references appearing in these descriptions were analyzed in detail. The research also

focuses on differences in drinking habits between population groups and probes into whether a dominant Finnish way of drinking exists or not.

The research results diverge from many of the commonly held conceptions of Finnish drinking behavior. Although the study material and the methods used therein leave room for interpretation the use of alcohol by the Finns can be said to range widely from one context and population group to another according to the drinking context. It does not seem warranted to talk about a single dominant Finnish way of drinking. One-half of all drinking occasions in Finland take shape in the midst of everyday circumstances, while the other half emerge in special or unordinary events. Drinking has not, however, become an established practice, evident in the low drinking frequency and the fact that it is rarely encountered even in contexts usually regarded as an appropriate drinking environment, for instance in sauna. Descriptions of drink-

¹Simpura, Jussi: Drinking contexts and social meanings of drinking. A study with Finnish drinking occasions. The Finnish Foundation for Alcohol Studies. Jyväskylä 1983.

ing occasions pictured drinking as an auxiliary activity in a majority of contexts. Neither is drinking especially oriented towards intoxication; occasions leading to intoxication exceeding one promille BAC were a majority in only one out of the 15 context types. Descriptions of drinking occasions focused on the beverage itself, the amount con-

sumed and its attributes. This characterization did not arise from becoming intoxicated nor could it be viewed as a manifestation of "Finnish boozing". On most occasions, drinking was in fact far from the widely renowned and firmly believed in Finnish way of drinking.

Alkoholipolitiikka Vol. 48: 308—318, 1983